

A fotografiai műfajokról máig nem alakult ki egységes kánon. A portréval viszonylag könnyű helyzetben voltunk, mert az emberábrázolás egyidősnek mondható a fényképezéssel, és folyamatosan létező, megújuló műfaj. Ha viszont azon kellene gondolkoznunk, hogy még milyen egyértelműen körülírható fotografiai műfajok léteznek vagy léteztek, akkor már egy kicsit nehezebb helyzetbe kerülünk.

Hegy-víz kép

A táj mint téma önmagában véve nem volt érdekes sem a festőknek, sem úgy általában az embereknek. Európában a természet témaként először csak a XVII–XVIII. században jelenik meg. Méghozzá a kontinens, sőt, az akkori világ leginkább polgáriarsult részén, Németalföldön.

Mielőtt a tájkép egyik atyjának, a németalföldi Ruisdaelnek valamelyik szép festményét megcsodálnánk, érdemes volna a tekintetünket Európán kívülre vetni. Nemcsak a kötelező korrektség miatt (ne beszéljünk folyton úgy a világról, mintha a kultúra története a viszonylag kicsiny Európára és Észak-Amerikára korlátozódna), hanem azért is, mert amikor a németalföldi táj úgy háromszáz éve megihlette a festőket, az ázsiai tájképművészet már majd egy évezredet tudott maga mögött. Hiszen, mint oly sok minden, ez is a kínaiakkal kezdődött, csak egészen másként, mint a polgáriarsodó Európában. A kínai (s folyományaként később a japán) tájképet shan-shui-huának, vagyis hegy-víz képnek hívják. A tusrajzokon, festményeken kötelezően szerepelnie kellett a világot alkotó két fő princípiumnak, helyesebben az azokat megtestesítő tájelemeknek. A magasba törő, szilárd, kemény, mozdulatlan, de mégis törekeny, száraz elemnek, a hegynek, a férfias princípiumnak, s a nőies, elomló, folyton mozgó és változó, de lassú munkával a sziklát is felaprózni képes nedvesnek, a víznek. A kínai tájkép másképpen realista, mint az európai, hiszen elsődleges célja

mindig az ember belső világának, valamilyen filozofikus tartalomnak a közvetítése, kihagyásos, utalásos, tömörítő stílusban. A kínai festészet nem ismeri a vetett árnyékot, emiatt is elégikus és borongós a képek hangulata. Jó ideig nem használtak színeket sem, később, nyugati hatásra is inkább csak visszafogottan. Sokszor kiegészül viszont a táj szöveggel, verssel, s az attraktív kínai írásjegyek saját, komoly művészete, a kalligráfia, harmonikusan illeszkedik a képhez. Értelem, érzelem, szem és szív egyszerre kap élményt az ázsiai képeken.

A sajátos keleti természetszemlélet s a valósághoz való elvontabb hűség szépen megérthető a japánok tán legnagyobb tájképművészenek, Hokusainak a metszeteiből. A Fujiról készült többtucatnyi képből álló sorozatában több olyan is van, amelyiket pusztán a művészi fantázia termékének gondolnánk. Ezzel szemben a valószerűtlennek látszó vöröső Fujit ábrázoló képe nagyon is valóságos, bár roppant ritka természeti jelenséget ábrázol a maga sajátos stílusával. Manapság működik is Tokióban egy Vörös Fuji nevű fotóklub, tagjai igyekeznek azt a nem is minden évben látható jelenséget lefotózni, amikor a napfelkelte előtti záportól átmedvesedett hegyoldal a felkelő nap sugaraiban rövid ideig vörös színben ragyog föl. A sorozat másik közkedvelt darabján látható karmokban végződő hullámtarajról is nemrég bizonyosodott be, hogy valóságos jelenség. Az egyik fényképész ötezred másodperces expozícióval készült felvételen megdöbbentő módon Hokusai metszeteinek hullámkarmai rajzolódnak ki. Rejtély, hogy a japán mester hogyan láthatott olyasmit, ami normális körülmények között az emberi szem előtt rejtve marad. Tán egy éles villámlásnál keletkező furcsa és pillanatnyi impresszióját rajzolta meg? Az nyilvánvaló, hogy Keleten a valóság és impresszió, gondolat és a létező látvány másképpen ötvöződik műalkotássá, mint a lineárisabban gondolkodó Nyugaton. Európa többször rácsodálkozott a távol-keleti szemléletre, és tanult is belőle. Különösen a festők és a múlt század fordulóján a megújulást kereső piktorialista fényképészek és a fotószeccsessziós irányzatok képviselői. Tán ma sem ártana arrafelé is figyelni.

Fenséges természet

Az európai ember – kis túlzással – hosszú ideig észre sem vette a tájat, a természetet mint az esztétikum forrását. Egészen addig, amíg az általa teremtett mesterséges környezete, a civilizáció el nem választotta, ki nem ragadta belőle. A természet hosszú évszázadokon át veszélyforrás, leküzdendő nehézség vagy a megélhetés forrása volt csupán a paraszt-

Jacob van Ruisdael: Szélmalom, Duurstede, 1670

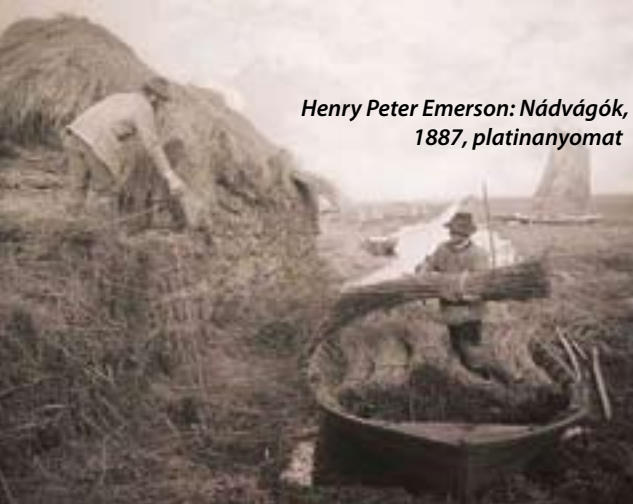

nak és (döntően kényszerből) utazónak egyaránt. A XVII. századi Németalföld polgárai kerültek tán először kulturálisan olyan távolságba az addigi természetes környezettől, hogy friss szemmel, kívülállóként tekintettek rá. Az elkövetkező évszázad, a XVIII. pedig már szinte az egész civilizált világban a természet s a természetes iránti rajongás jegyében telt. Észreveszik hát az emberek a tájat nem termőföldként, nem lehetséges legelőként, nem tervezett kastély helyszínként, hanem önértéket, önszépséget tulajdonítva neki. Rousseau ki is mondja a kissé körvonalazatlan érzést, szavakba foglalja az elvesztett természetesség iránt érzett nosztalgiát. Az emberek érzékenyebb része pedig szinte fuldoklik az egyre művibb világban. S napjainkig érvényes az akkori megfogalmazott dilemma a civilizáció megítéléséről. Boldogabb lett-e az ember attól, hogy már nem a „vadság” korában él?

A tagadó válasz mellett érveket gyakran a „szép” természet harmóniája szolgáltatja már több mint két évszázada. Ám a rousseau-i szemléletet követők olyan természetet sírnak vissza, amelyik sosem volt. Nem a vadállatok és haramiák miatt életveszélyes hatalmas európai őserdőket, a betegségeket terjesztő, büzlő mocsarakat sajnálják, nem a viharos tengereken elsüllyedt gályákra gondolnak, sem

Hokusai Katsushika: A nagy hullám Kanagawánál (a Fuji harminchat látképe sorozatból), 1831

Henry Peter Emerson: Nádvágók,
1887, platinanyomat

A legdrágább táj

2928 ezer dollárért kelt el New Yorkban a Sotheby's-nél tavaly februárban Edward Steichen egyik korai tájképe. Eredetileg a Metropolitan Museum of Art birtokában volt, és egy magángyűjtő vásárolta meg. Valószínűleg az árverés lélektana is közrejátszott a csillagászati árban, hiszen eredetileg 700 ezer és egymillió körülire árazták be. Az is igaz, hogy csak három eredetinek gondolt másolat van a képről. Bár ez nem olyan nagy különlegesség, mivel nemes eljárással készült műről van szó.

a rendszeresen éhínséggel végződő hosszú, kemény telekre, hanem valamiféle elvesztett paradicsomot vágnak vissza. A nosztalgia megszelídíti a tájat, és a városi polgár sosem volt testvériséget, boldogságot képzel el a „természetes emberek” mindennapjaiban. A táj menekülés a kegyetlen és rideg napi valóságból. Még a XIX. században is tart a festészetben az idealizált tájkép imádata, a fotóban pedig tán még véget sem ért...

A szelídített, „kezes táj zsebre vágva” nem más, mint a kert. Kultúrája több évszázados, s a leginkább iparosodó, természetes tájait szinte teljesen elvesztítő Angliában virágzik a mai napig tán a legelenebben. Minél kevesebb a természetes zöldfelület, annál inkább vágyunk legalább egy cserép „kezes” virágra a balkonon. Nem véletlen, hogy az angol festők folytatják a németalföldi hagyományt. Annak az Angliának a festői, amelyik a sztratoszféra máig ható pusztítását kezdi el dicsőséges ipari forradalmával. Ki a szabadba! Constable, Turner nem győz gyönyörködni a tájban, s az ő nyomdokaikon a fény és a természetesség fotósa, Emerson is. Lankák és erdők, tiszta, vakító napfény, felhők és tágasság, végtelen horizontok, angol parasztok bukolikus látványa. Az európai ember meghatóttan gyönyörködik mindabban, amit éppen szisztematikusan pusztít.

Edward Steichen: Holdfény,
1904, guminyomat

tít. Tanul az ázsiaiaktól is. A századfordulóra az impresszionizmus fényei, tónusai, színei, meg a keleti kihagyásos, a valóságtól némileg elemelt látvány hatása nagyszerűen ötvöződik a piktorializmusban. Steichen tájfotói egészen új képi szemléletet hoznak a fotográfiába.

A civilizált ember pedig nemcsak a közvetlen környezetét, hanem az egyre zsugorodó nagyvilágot is csodálja. Utazók, felfedezők és kalandorok szelikt az az addig fehér ember soha nem látta vidékeket. A fényképezők élen járnak a természet grandiózus vadságának megörökítésében. Rosti Pál a XIX. század közepén először fényképezi le Közép-Amerika szépségeit. A hatalmas, kimeríthetetlennek látszó amerikai kontinensen lódul meg elképesztő méretekben az ipari fejlődés, s hamarosan meg is kezdődik – éppen ott – a tájképfotográfia történetének egyik legértékesebb korszaka Watkinson át Ansel Adamsig. Megint ott, ahol a táj éppen elveszíti eredeti arculatát. A tájfotósok a nagy vasúttársaságok előtt járnak, sokszor azok alkalmazásában. Kis túzással azért, hogy a bér munka mellett elkészíthessék az érintetlen természet utolsó portréját. S a legnagyobbak fotóin már nemcsak az elvesztett paradicsom iránti megszálló nosztalgia, hanem a szorongató jövő miatt érzett bizonytalanság is drámai erővel jelenik meg.

Magyarországon a piktorialista esztétizmus után a XX. században a táj kétszeresen nosztalgikus ábrázolása uralkodik évtizedeken át. A korábban emlegetett általános természetbe vágyódás mellett valamiféle etnografikus többletet, nemzeti értéket hordoz az Alföld vagy a Kiskunság tájképe a magyaros stílus követőinél, de még Hevesy Ivánnál is. A magyar táj, a magyar fények, a „természetes” magyar népi kultúra hivatott ellensúlyozni a rideg városiasságot. Éppenséggel az a viszonylag új keletű szép, hímzett, dalolós, táncolós népi kultúra, amelyik maga is a civilizáció terméke, s gyökerei nemhogy az ősi múltba, de még a középkorig sem nyúlnak vissza. S

FOTO MOZAIK • 2007 március

Vajda János: Májusi hullámváz, 2006

amelyik 1945 után szinte pillanatok alatt a skanzenekbe hanyatlak. A „háborítatlan” magyar táj pedig tömegeket csábít fényképezésre, pedig a Hortobágyról már csaknem fél évszázada mindörökre eltűnt a délibáb, s a levegő olyan szennyezett szinte mindeütt, hogy igazi tág horizontú tájfotót szinte lehetetlen készíteni. Mások, ha tehetik, modern Rosti Pálként igyekeznek fényképet készíteni a nagyvilág utolsó zöld foltjairól. A sarkvidékektől az Amazonas őserdein át a haldokló afrikai kontinensig vált napi csodálatunk, gyönyörködésünk és a dinamiku-

san fejlődő (öko)turisztikai kínálat tárgyává a „fenéséges természet”.

Sebastião Salgado, a nagy brazil fotóművész, aki egész életében az embereket s az emberi civilizációt örökítette meg, pár éve, hatvanévesen tájat és természetet kezdett fotografálni. Fotóin a természet mint kuriózum jelenik meg; szép és szomorú állatok, védtelen tájak. A világ, az egykor volt édenkert, mára lerabolt, bemocskolt, színtelen, pusztuló szeméttelép. Nem elképzelhető, hogy ez a megrendítő sorozat lesz a tájfotó történetének záró fejezete.

Zsila Sándor: Részlet az Ördögtánc című sorozatból